

Dorota Kaźmierczak-Pec

Bezpieczeństwo wewnętrzne Rosji a założenia głównych współczesnych teorii bezpieczeństwa

---

Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 5, 254-268

2010/2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bezpieczeństwo wewnętrzne Rosji a założenia głównych współczesnych teorii bezpieczeństwa

Przedmiotem niniejszego artykułu są pozamilitarne problemy bezpieczeństwa wewnętrznego Federacji Rosyjskiej. Celem jest określenie ich istoty, treści i zakresu, a także uwarunkowań oraz tendencji w zakresie bezpieczeństwa politycznego, ekonomicznego i społecznego (socjalnego), w tym także problemów demograficznych, współczesnej Rosji, w kontekście międzynarodowych ambicji i roli Rosji, a także szerokiego pojęcia bezpieczeństwa państwa. Hipotezą główną jest założenie, że wbrew potocznej opinii najważniejsze dla Rosji wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa leżą w sferze działań wewnętrznych, a nie zewnętrznych, choć są one ich funkcją.

1. Bezpieczeństwo jako kategoria polityki rosyjskiej

Pytanie o współczesną Rosję i jej miejsce w Europie i świecie to w zasadzie pytanie o kształt powstającego ładu międzynarodowego, jego wartości i priorytety. Badania podejmowane przeze mnie mają na celu usystematyzowanie wiedzy o sytuacji wewnętrznej Rosji i przesłanek jej ambicji międzynarodowych w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa wewnętrznego w jego pozamilitarnych aspektach. Wiadomo, że polityka zagraniczna państw silnych stanowi funkcję ich racji stanu, którą realizują poprzez wpływ w pożądanym przez nie kierunkach na swoje środowisko międzynarodowe. Miarą potęgi państwa jest osiągnięcie założeń swojej polityki zagranicznej, osiągnięcie celów, w niesprzyjającym, poliarchicznym, żywiołowym i niezwykle złożonym środowisku, niezależnie od formy jaką ta polityka przyjmuje. Choć bowiem forma, jaką przyjmuje treść polityki zagranicznej, jest niezwykle ważna, to trudno nie zauważyć, że im większym wpływem międzynarodowym dysponuje państwo, tym na więcej indolencji może sobie w kwestii formy pozwolić. Federacja Rosyjska nie jest wyjątkiem. Jest państwem świadomym swego potencjału i swoich słabości, które rekompensuje sobie sprawną dyplomacją, także publiczną. Państwem, które przeszło od roku 1991 długą drogę przemian ustrojowych, gospodarczych i społecznych, o skali – ze względu na rozmiary tego kraju i jego specyfikę społeczno-gospodarczą sprzed roku 1991 – bezprecedensowej w skali globu. A że polityka zagraniczna i oddziaływania międzynarodowe państw są procesem, który nie ma początku ani końca i trwa permanentnie, także rola Rosji ewoluuje, nie tylko dostosowując się do zmieniających się realiów świata na początku XXI w., ale także z ambicjami tworzenia, lub współtworzenia, zasad jego funkcjonowania. Z całą pewnością można stwierdzić, że priorytety z zakresu gospodarki i polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa są coraz lepiej zdefiniowane i wyraźnie artykułowane.

Status Federacji Rosyjskiej w stosunkach międzynarodowych jest warunkowany jej położeniem geograficznym, zasobami naturalnymi, rolą stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ, a także przynależnością do klubu potęg jądrowych. Są to atrybuty, które upoważniają ją do uczestnictwa w kształtowaniu nowego ładu światowego, opartego na utrwalaniu wielobiegowości jako gwarancji równoważenia sił i wpływów na świecie. Oprócz tradycyjnych sfer oddziaływania pojawiły się nowe obszary, związane z zagrożeniami II epoki nuklearnej, zwłaszcza w zakresie zwalczania zagrożeń asymetrycznych, w tym walkę z terroryzmem międzynarodowym i fundamentalizmem islamskim czy nieproliferacją. Są to pola współpracy, na których Rosja ma szansę powrócić do gry na poziomie globalnym, są to bowiem pola-”klucze” dla współpracy ze Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską. Polityka zagraniczna Rosji stanowi funkcję jej interesów wewnętrznych, które realizują poprzez wpływ w pożądanym przez nie kierunkach na swoje środowisko międzynarodowe.

Na siłę państwa, w znaczeniu potęgi, mocy, władzy (*power*), składa się wiele czynników. Hans Morgenthau wymienia m.in. czynniki geograficzne, siłę ekonomiczną, zdolności wojskowe (jakościowe i ilościowe), a także czynniki niewymierne, jak charakter i morale narodu, jakość przywództwa i efektywność rządu. Kennet Waltz utrzymuje, że o statusie mocarstwa decyduje kombinacja takich czynników, jak: wielkość populacji, zasoby naturalne, potęga gospodarcza, siła militarna, stałość polityczna i kompetencje. Z kolei John Mearsheimer wyróżnia siłę ukrytą, czyli potencjalną, i militarną – pierwsza z nich jest sumą wielkości populacji i bogactwa naturalnego, druga zależy od wielkości i jakości sił zbrojnych. Znaczna liczba ludności jest elementem niezbędnym siły potencjalnej, decyduje bowiem o możliwości stworzenia dużej armii. Jednak nie jest to element jedyny. Istnieją państwa o dużym potencjale demograficznym, które mocarstwami nie są. Decydujące znaczenie ma bogactwo, które umożliwi wystawienie efektywnych sił zbrojnych¹.

Wśród wielu sposobów mierzenia siły państwa na uwagę zasługuje propozycja Raya S. Cline’a, według którego na potęgę państwa składa się tzw. masa krytyczna, czyli wielkość populacji i terytorium, siła ekonomiczna i zdolności militarne pomnożone przez sumę celów strategicznych i woli narodowej, co można przedstawić w formie równania:

$$Pp=(C+E+M)x(S+W),$$

gdzie:

- Pp (*Perceived Power*) – potencjał postrzegany (ogólny);
- C (*Critical mass*) – masa krytyczna określona przez wielkość populacji i terytorium;
- E – to potencjał ekonomiczny, gospodarczy. Podstawowymi elementami szacunku są PKB, PKB *per capita* i wielkość handlowych obrotów międzynarodowych;
- M – oznacza siłę militarną – wielkość sił zbrojnych, ich wyposażenie i wyszkolenie, przemysł zbrojeniowy;
- S – cele strategiczne – wizja przyszłości, zespół celów uznanych za priorytetowe oraz wybór dróg i sposobów prowadzących do ich osiągnięcia – wszystko to, co Amerykanie nazywają strategią narodową²;

¹ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 36-37.

² Wiele państw takich długofalowych strategii nie posiada, prowadząc politykę reagowania na to, co się dzieje w środowisku zewnętrznym. Mocarstwa i kraje mające ambicje odgrywania aktywnej roli w stosunkach międzynarodowych, choćby regionalnie, powinny taką strategię sformułować i ogłosić. Strategia podlega ocenie.

- W (*will* – wola narodowa do realizowania strategii narodowej)³. Istotny tutaj wydaje się potencjał intelektualny i moralny, czyli czynniki trudne do przedstawienia kwantytatywnego. Niski poziom intelektualny polityki, edukacji, kultury społeczeństwa czy moralny, który obrazuje poziom patologii społecznych, może przyczynić się do niepowodzenia modernizacji nie tylko gospodarki, ale całego państwa nawet w warunkach dysponowania środkami niezbędnymi do realizacji tego celu.

W odniesieniu do tej formuły Daniel S. Pap stwierdza, że nacisk jest w niej położony na drugą część iloczynu, czyli strategię. Pisze: *Wszystko wskazuje na to, że strategia jest ważna. Sposób, w jaki przywództwo organizuje potencjał i kieruje nim dla osiągnięcia określonych celów, może wzmocnić lub osłabić siłę państwa w taki sam sposób jak pozostałe parametry potencjału*. Roman Kuźniar stwierdza wprost, że potencjał bez strategii jest niemalże tak samo pozbawiony znaczenia, jak strategia bez potencjału⁴.

Potrzeba bezpieczeństwa jest zasadniczą częścią interesu zbiorowego każdej wspólnoty. Jest to podstawa rozwoju każdego współczesnego państwa, które dąży do stworzenia koncepcji przygotowującej do sprostania sytuacjom zagrażającym bytowi narodowemu. Współczesna analiza strategiczna, jako gałąź wiedzy, według Johna Czipmana, wykracza daleko poza czynniki wojskowe i militarne, traktując rzeczywistość kompleksowo, jako zorientowaną na polityczną racjonalność, nadrzędną wobec racjonalności wojskowej lub/i ekonomicznej⁵.

Rosja nie ma w zasadzie bezpośrednich wrogów, ale też nie ma stałych sojuszników. Jest ważnym podmiotem w stosunkach międzynarodowych o sporym tzw. potencjale negatywnym, z uwagi na nieprzewidywalność i zdolność do destabilizacji sytuacji międzynarodowej. W *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 r.*, z 12 maja 2009 r., widać odwrót od klasycznego ujęcia bezpieczeństwa jako problemu militarnege i geopolitycznego oraz jego interpretacji „siłowej” (*force*), w kierunku kompleksowego pojęcia bezpieczeństwa, na które składają się także takie parametry jak potencjał demograficzny, jakość kapitału ludzkiego, poziom życia (w tym stan służby zdrowia, współczynnik nierówności społeczeństwa), identyfikacji narodowej obywateli oraz problem wykształcenia społeczeństwa obywatelskiego. Podkreślić należy, że wzrost dochodów z eksportu surowców energetycznych umożliwił rozpoczęcie reform w niektórych gałęziach rosyjskiej gospodarki a także dotowanie innych. Dzięki wpływom z eksportu surowców możliwa stała się wcześniejsza spłata zadłużenia zagranicznego, w tym bezprecedensowa całkowita spłata zadłużenia wobec Klubu Paryskiego. Pozwala to zrozumieć determinację, z jaką Rosja

³ Więcej na ten temat: M. Sułek, *Metodologia i pomiar potęgi państw w stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe”, t. 28, nr 3-4 (2003), s. 69-94. Natomiast Leszek Moczulski wskazuje w tym miejscu także na potencjał intelektualny i moralny, czyli czynniki trudne do przedstawienia kwantytatywnego. Niski poziom intelektualny polityki, edukacji, kultury społeczeństwa czy moralny, który obrazuje poziom patologii społecznych, może przyczynić się do niepowodzenia modernizacji nie tylko gospodarki, ale całego państwa, nawet w warunkach dysponowania środkami niezbędnymi do realizacji tego celu. Zob. L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, „Bellona”, 2010, s. 579-580.

⁴ R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Warszawa 2005, s. 181.

⁵ A. Z. Kamiński, *Bezpieczeństwo Polski na tle rozwoju procesów politycznych w Europie. Uwagi metodologiczne*, PISM 1993, s. 4.

realizuje swoje interesy w tym zakresie. Do priorytetów zaliczono uzyskanie niezależności tranzytowej, uzyskanie dostępu do złóż surowców poza terytorium Rosji – przede wszystkim regionu Morza Kaspijskiego, Azji i Kaukazu Południowego oraz Turkmenistanu, a także zyskanie przewagi nad konkurencją do gazu turkmeńskiego. Warto jednak zwrócić uwagę, że do wzrostu gospodarczego przyczynił się decydująco rozwój innych sektorów gospodarki – telekomunikacji, usług, sprzedaży detalicznej, *wholesaling*, turystyki, bankowości. Autorzy raportu *Russian Foreign Policy. Sources and Implications*⁶, stwierdzają, że mimo kryzysu rosyjski wzrost, choć już nie tak szybki, pozostaje zrównoważony, a Rosja ma szansę stać się do 2025 r. jedną z czterech największych gospodarek w Europie – dochody będą rosnąć, a wraz z nimi rozszerzy się klasa średnia. Dlatego też utrzymanie wzrostu i tempa rozwoju gospodarczego jest największym, spędzającym sen z powiek rosyjskich decydentów, wyzwaniem – niepowodzenie w tym zakresie może przynieść reperkusje polityczne, w tym negatywne dla poparcia rządów Putin–Miedwiediew, a także pogorszenie stosunków z Zachodem i zmniejszeniem wydatków na bezpieczeństwo wewnętrzne i obronę.

W kontekście polityki zewnętrznej akcentuje się rozszerzenie priorytetowych kierunków polityki zagranicznej na Azję, w tym Daleki Wschód, zwłaszcza Chiny. Dynamicznie rozwijająca się sytuacja w tym rejonie świata, w związku z zaostrzającą się konkurencją w walce o energetyczne zasoby naturalne i rynki zbytu, otwiera dla Rosji nowe możliwości współpracy z Europą i Stanami Zjednoczonymi, a także w ramach takich organizacji jak Szanghajska Organizacja Współpracy. Nie można tutaj nie wspomnieć jednak, o innym postrzeganiu zasad wolnego rynku w Rosji. Rosja odrzuciła zasady *consensusu waszyngtońskiego* i wybrała drogę transformacji, nieprzewidującą przyłączenia się do już istniejących struktur na ich, neoliberalnych, zasadach. Robert Kagan, neokonserwatywny publicysta i wykładowca, autor książki, *Powrót historii i koniec marzeń*⁷, której tytuł jest parafrazą *Końca historii* Francisa Fukuyamy, mówi o kapitalizmie autorytarnym i państwowym, opisując system gospodarczy Rosji, i porównuje go do chińskiej drogi rozwoju ekonomicznego. I w Rosji, i Chinach, zdaniem autora, dominuje przekonanie, że prawdziwe mocarstwo musi być niezależne i samodzielne, a kluczem do tego jest rozwój gospodarczy. Stąd też rośnie rosyjska asertywność i pewność siebie, znajdująca ideowe uzasadnienie dla podporządkowania strategicznych sektorów gospodarki rządowi w takich koncepcjach, jak „suwerenna demokracja” czy „bezpieczeństwo informacyjne”, które pozwalają rozstrzygać państwu, jakie informacje powinny docierać do szerokiej opinii publicznej, a jakie nie.

Edward Lukas, autor książki *Nowa zimna wojna. Jak Kreml zagraża Rosji i Zachodowi*⁸, twierdzi, że w gospodarce Rosja rozwinęła rodzaj „autorytarnego kapitalizmu koleśi”, który jest dużym wyzwaniem dla zachodniego sposobu uprawiania biznesu. Dochodzi do tego nieskrywany już nacjonalizm i pewna doza mistycyzmu – wizja Rosji jako nowego Bizancjum (Nikołaj Patruszew), a wszystko to splecione z tezą, że retoryka Zachodu na temat praw człowieka i wolności to czysta hipokryzja. Najlepsze podsumowanie takiego światopoglądu wygłosił Aleksander Szokin: *W Rosji mamy zaplanowany rozwój do 2020 r.*,

⁶ O. Olikier, K. Crane, L.H. Schwartz, C. Yusupov, *Russian Foreign Policy. Sources and Implications*. RAND, Project Air Force, Santa Monica 2009, wersja elektroniczna.

⁷ R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Rebis, Poznań 2009, s. 19-30, 30-42, 62-88.

⁸ E. Lukas, *Nowa zimna wojna. Jak Kreml zagraża Rosji i Zachodowi*, Rebis, Poznań 2008.

a w Ameryce nie znają nawet nazwiska następnego prezydenta. Ilustruje to przepaść, jaka dzieli Rosję i Zachód w podejściu do wartości i polityki.

Rosja nie jest dziś dość silna, by prowadzić samodzielną politykę globalną. W dłuższej perspektywie ma dość ograniczony wybór – stać się częścią poszerzonego Zachodu, wejść w orbitę Chin albo świata muzułmańskiego. Żadna z tych dróg nie jest dziś w Rosji przesądzona, ponieważ wybranie którejkolwiek z tych opcji wymaga bolesnych dla rosyjskich

polityków decyzji. W sojuszu z Chinami Rosja musiałaby odgrywać rolę drugoplanowego partnera, co byłoby dla niej trudne do przelknięcia. I choć wydaje się, że z punktu widzenia wspomnianej wcześniej racjonalności politycznej strategicznie ważne powinno być dla Rosji dołączenie do szeroko rozumianego Zachodu, to Rosja nie chce się tej racjonalności podporządkować w sposób bezwarunkowy. Stosunki z Zachodem są w Rosji traktowane jako *dźwignia sukcesu w wychodzeniu z zapaści cywilizacyjnej*⁹, wzmacniane przez strategię „dziel i rządź”.

Pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego często, zwłaszcza w odniesieniu do ZSRR czy Federacji Rosyjskiej, wywołuje pejoratywne skojarzenia. Niemal do końca lat 80. XX w. miało ono charakter ideologiczny i wiązało się ze zwalczaniem wewnętrznych przeciwników systemu politycznego, najczęściej inspirowanych z zewnątrz, oraz kojarzyło się z mechanizmem jego wymuszonej legitymizacji i represji. Na Zachodzie pojęcie to obejmowało zwalczanie komunistycznej infiltracji, a także podejmowanie różnych rozwiązań siłowych wobec ruchów protestu. W tym kontekście bezpieczeństwo wewnętrzne obejmowało, i na Wschodzie, i na Zachodzie, zwalczanie zagrożeń z zewnątrz – ochronę państwa i określonego ustroju politycznego przed zagrożeniami, których źródeł upatrywano w zimnej wojnie i dywersji ideologicznej z zewnątrz. Takie podejście do bezpieczeństwa było państwocentryczne, koncentrowało się na ochronie integralności terytorialnej, politycznej niezależności, możliwości przetrwania i rozwoju. W najogólniejszym sensie obejmowało wszystko to, co wiązało się ze stabilnością i z porządkiem na danym terytorium i było w kompetencji organów policji, bezpieczeństwa oraz instytucji zajmujących się zwalczaniem skutków katastrof. Obecnie definiowanie pojęć związanych z bezpieczeństwem jest wyjątkowo trudnym zadaniem, a stan badań naukowych, szczególnie politologicznych, jest skromny¹⁰. Z. Nowakowski uważa, że bezpieczeństwo wewnętrzne oznacza stabilność i harmonijne funkcjonowanie systemu państwa, natomiast bezpieczeństwo zewnętrzne państwa to brak zagrożeń ze strony podmiotów i źródeł zagranicznych¹¹. Na takim rozróżnieniu bazowała również *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z 2007 r. Pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego jest także często konfrontowane z pojęciem bezpieczeństwa publicznego rozumianego jako nienaruszalność porządku prawnego, praw i dóbr poszczególnych jednostek oraz dóbr instytucji i przedsięwzięć podejmowanych przez państwo¹². M. Brzeziński uważa natomiast, że bezpieczeństwo wewnętrzne jest pojęciem złożonym, składającym się z wielu pojęć cząstkowych, w nie zawsze precyzyjnie wskazanych

⁹ Cyt. W. Niakonow za: S. Bieleń, *Rosja wobec instytucjonalizacji współpracy międzynarodowej w Europie*, [w:] *Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy międzynarodowej w Europie*, Warszawa 2004, s. 123.

¹⁰ S. Sułowski, *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sułowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009, s. 15.

¹¹ Z. Nowakowski, *Bezpieczeństwo narodowe – ewolucja pojęcia i zakresu*, za: S. Sułowski, *ibidem*, s. 14.

¹² A. Misiak, *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2008, s. 16.

zakresach. Wśród nich można wyróżnić: bezpieczeństwo i porządek publiczny, bezpieczeństwo powszechne i bezpieczeństwo ustrojowe¹³.

Z politologicznego punktu widzenia pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego odnosi się do całości państwa w jego różnych aspektach – militarnym, politycznym, społecznym, gospodarczym, kryminalnym, ekologicznym, obywatelskim, informacyjnym, telekomunikacyjnym itd., i utożsamiane jest często z bezpieczeństwem narodowym.

Współcześnie można wyróżnić dwa podejścia do pojęcia bezpieczeństwa narodowego:

- tradycyjne, racjonalistyczne, skupiające się na obronie narodowego, suwerennego państwa przed zagrożeniami zewnętrznymi o charakterze militarnym,
- pozimnowojenne, szerokie ujęcie problemu bezpieczeństwa, uwzględniające nie tylko zagrożenia militarne, ale też pozamilitarne, tj. bezpieczeństwo społeczne, ekonomiczne, ekologiczne itp., co oznacza dostrzeżenie nowych zagrożeń o charakterze pozamilitarnym.

Przyspieszenie procesów globalizacji przyczyniło się do nowego spojrzenia także na sprawy bezpieczeństwa wewnętrznego – bardziej zinternacjonalizowanego. Naczelnym podmiotem bezpieczeństwa nie jest już państwo narodowe, ale człowiek (*human security*)¹⁴. Takie szerokie i kompleksowe ujęcie problematyki bezpieczeństwa – znane jako szkoła kopenhaska – rozwinął Barry Buzan we wczesnych latach 90. XX w.¹⁵

Koncepcja Barry'ego Buzana zakładała, że bezpieczeństwo w czasach pozimnowojennych należy ujmować całościowo, jako kategorię niepodzielną – właściwe bezpieczeństwo podmiotu tworzą jego aspekty zewnętrzne (międzynarodowe) i wewnętrzne. Oba te wymiary bezpieczeństwa zaczęły łączyć się ze sobą po rozpadzie ładu bipolarnego, kiedy zagrożenia zaczęły się umiędzynaradawiać i ich zwalczanie także zaczęło wymagać międzynarodowej współpracy. Przykładem takich zagrożeń są terroryzm międzynarodowy, handel narkotykami, przestępczość zorganizowana, przestępczość transnarodowa, korupcja, pranie brudnych pieniędzy, nielegalna emigracja. Proces rozmywania się linii podziału między wewnętrznymi i zewnętrznymi zagrożeniami bezpieczeństwa narodowego dotyczy wszystkich państw i w nauce o stosunkach międzynarodowych nosi nazwę eksternalizacji bezpieczeństwa wewnętrznego.

Z pięciu wymienionych przez Buzana wymiarów bezpieczeństwa (militarne, polityczne, ekonomiczne, społeczne i ekologiczne) cztery dotyczą sfery bezpieczeństwa wewnętrznego. Państwo mogą destabilizować nietrafione decyzje polityczne, trudna sytuacja gospodarcza, wysoka stopa bezrobocia, niekontrolowany wzrost inflacji, problemy społeczne – bieda i niedostatek mogą rodzić zjawisko migracji i uchodźstwa, wzrost nastrojów ksenofobicznych, problemy z asymilacją różnych grup etnicznych, problemy wykluczenia społecznego i ekonomicznego, nakładające się na zróżnicowanie etniczne i religijne tworzy podłoże nowych zagrożeń. Sytuację zagrożenia (braku bezpieczeństwa) może wygenerować także

¹³ M. Brzeziński, *Rodzaje bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa...*, s. 40.

¹⁴ K. P. Marczuk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w poszerzonej agendzie studiów nad bezpieczeństwem (szkoła kopenhaska i human security)*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa...*, s. 67.

¹⁵ Szkołę tworzy dorobek badaczy skupionych w grupie kopenhaskiej, ze strony polskiej w pracach grupy uczestniczył profesor Wojciech Kostecki. Zob. W. Kostecki, *Europe after the Cold War. The security complex theory*, Warsaw 1996.

brak systemu ochrony środowiska¹⁶. Jednocześnie wszystkie wymienione zagrożenia wewnętrzne podlegają współcześnie eksternalizacji.

Kolejnym stadium koncepcji poszerzonego bezpieczeństwa stała się popularna w nauce zachodniej od połowy lat 90. XX w. teoria *human security*. Termin ten upowszechnił Raport Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju (UNDAP) z 1994 r., w którym jego autorzy podjęli próbę interpretacji pojęcia bezpieczeństwa jednostki i związku między zrównoważonym rozwojem ludzkości a bezpieczeństwem. W Raporcie wyodrębniono dwa główne znaczenia pojęcia bezpieczeństwa w koncepcji *human security*: 1. wolność od takich problemów, jak głód, choroby i prześladowania; 2. ochronę przed nagłymi i bolesnymi wypadkami w życiu codziennym – czy to w domu, w pracy, czy w społeczeństwie. Raport określił także siedem wymiarów bezpieczeństwa, które częściowo pokrywają się z wcześniejszymi założeniami szkoły kopenhaskiej, a mianowicie: bezpieczeństwo ekonomiczne, żywnościowe, zdrowotne, ekologiczne, osobiste, społeczne i polityczne. Zgodnie z założeniami Raportu głównym zadaniem państw ma być zagwarantowanie spokojnego i możliwie bezpiecznego życia ludziom poprzez zaspakajanie ich codziennych potrzeb, np. dostępu do żywności, wody pitnej, edukacji, opieki zdrowotnej oraz możliwości znalezienia godnej pracy w kraju wolnym od wojen i konfliktów¹⁷.

2. Zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego Federacji Rosyjskiej a współczesne koncepcje bezpieczeństwa

Problemy wewnętrzne Federacji Rosyjskiej zaliczane do wyzwań i zagrożeń można umownie sklasyfikować jako problemy polityczne, ekonomiczne i społeczne. W kontekście problemów politycznych wskazać należy na zagadnienia systemu politycznego, kultury politycznej, słabości instytucjonalnej oraz korupcji i nepotyzmu. Zgodnie z art. 1 konstytucji FR, Rosja jest demokratyczno-federalnym państwem prawa z republikańską formą rządu. W rzeczywistości rosyjski ustrój oceniany jest inaczej: mówi się o państwie autorytarnym, o autorytarnym kapitalizmie, a nawet o organizacji państwa i jego podsystemów w formie właściwej strukturom mafijnym (Ya. I. Gilinsky). Celem niniejszego artykułu nie jest analiza systemu politycznego FR, a jedynie wskazanie, że autorytarne tendencje, które wywołują szereg negatywnych procesów, są przeszkodą dla dalszego rozwoju kraju, a tym samym stanowią wyzwanie dla bezpieczeństwa. Związki między rozwojem i demokracją są tematem bogatej literatury (Gibbon, Lipset, Diamond, Rowen, Fukuyama, Sen). Należy przyjąć, że demokracja jest warunkiem rozwoju gospodarczego, dysponuje bowiem zinstytucjonalizowanymi zabezpieczeniami przed niekompetencją czy zachłannością przywódców, którzy poddawani są weryfikacji w wyborach. Demokratyzacja nie jest strategią prowadzącą do wzrostu gospodarczego, ale jeśli FR chciałaby utrzymać dotychczasowe tempo rozwoju,

¹⁶ K.M. Marczuk, *op. cit.*, s. 69-78.

¹⁷ Obecnie koncepcję *human security* rozwijają m.in. Japonia, Kanada, czy Stany Zjednoczone Ameryki w ramach Amerykańskiego Instytutu Pokoju lub Programu Badań nad Polityką Humanitarną i Konfliktem. Również w dokumentach Unii Europejskiej widać podobne podejście do koncepcji bezpieczeństwa. Zob. m.in. *Strategia Bezpieczeństwa* z 2003 r. i *Raport Barceloński* z 2004 r. zatytułowany *Doktryna human security dla Europy*.

to nie da się nią efektywnie zarządzać autorytarnie przez dłuższy czas. Należy przy tym pamiętać, że Federacja Rosyjska to więcej niż jedno państwo.

Niewątpliwą słabością Rosji jest jej kultura polityczna i potencjał instytucjonalny. Słabość w tym sensie obejmuje takie czynniki, jak: zdolność do formułowania i wdrażania polityki oraz stanowienia prawa, administrowania w sposób efektywny i przy pomocy minimalnej biurokracji, kontrolowanie korupcji i przekupstwa, stopnia przejrzystości oraz odpowiedzialności instytucji rządowych i egzekwowania prawa – od przestrzegania przepisów ruchu drogowego do respektowania fundamentalnych założeń konstytucyjnych.

Choć korupcja często kwalifikowana jest jako problem społeczny, to w przypadku FR właściwsze wydaje się umieszczenie jej w ramach problemów politycznych. Siłą napędową i katalizatorem zachowań korupcyjnych są w Rosji elity władzy. Niektórzy eksperci są zdania, że świadomość zagrożeń, jakie niesie dla Rosji skala korupcji, jest duża, działania przeciwdziałające jej są natomiast pozorne. Korupcja jest poważną przeszkodą na drodze do rozwoju gospodarki i modernizacji państwa. O skali i zakresie tego problemu mogą świadczyć przeciągające się negocjacje akcesyjne do WTO – członkostwo w tej organizacji wymusiłoby zmiany systemowe w Rosji, w tym efektywną walkę z korupcją. Zgodnie z danymi *Transparency International* skala problemu korupcji w Rosji w 2010 r. jest porównywalna ze skalą tego zjawiska w Somalii, państwa uważanego za upadłe.

Korupcja nie jest w Rosji problemem nowym – pierwsze ustawodawstwo zakazujące brania łapówek pod rygiem sądu i kary datuje się w Rosji na 1497 r. Początków zjawiska badacz rosyjski Y. Gilinsky upatruje w tradycji *кормления* („karmienia” namiestników, których kniaziowie wysyłali do pracy w regionach bez ustalonej zapłaty – „karmić” namiestników miała z założenia miejscowa ludność), której początków należy upatrywać w IX-X w. Oficjalnie obyczaj ten został zniesiony w 1556 r., ale był jeszcze długo potem praktykowany, według Gilinskiego może nawet do dziś. Później *кормление* przybrało formę *лихоимства*, czyli przekupstwa urzędników mającego na celu uniknięcie kary za czyny karalne, i *мздоимства* – za inne przysługi. W XV w. *лихоимство* i *мздоимство* przybrało formę *взяточничества*, a w XVI w. *вымогательства* – korupcji, która stała się zjawiskiem masowym. Piotr I był podobno tak przerażony jej rozmiarami, że wprowadził prawo nakazujące karać ją nawet śmiercią¹⁸.

Korupcja istnieje we wszystkich współczesnych państwach, ale rozmiary jakie przybrała w Rosji, są nieporównywalne z żadnym innym europejskim, „normalnie” funkcjonującym państwem. Cytując wspomnianą już *Transparency International*, w ostatnich latach Rosja, razem z niektórymi byłymi republikami ZSRR (Azerbejdżan, Ukraina, i in.), weszła do grupy najbardziej skorumpowanych państw na świecie, takich jak: Bangladesz, Nigeria, Uganda, Tanzania, Kenia, Indonezja.

¹⁸ Ukazy z sierpnia 1713 r. i grudnia 1714 r. Ya. I. Gilinsky, *Deviancy, criminality, social control. Selected articles*, Saint Petersburg 2004, s. 220.

Tabela 1. Zestawienie osób przyznających się, że w latach 2000-2004 wzięli lub dali łapówkę (w %)

Wszyscy (100%), w tym:	2000	2001	2002	2003	2004
Mężczyźni	74,1	73,4	74,0	74,7	77,2
Kobiety	25,9	26,6	26,0	25,3	22,8
Wiek: 18-29	26,9	26,2	26,6	26,0	26,4
Wiek: 30 lat i starsi	73,1	72,9	72,9	73,9	73,3
Pracujący	14,1	16,3	19,3	20,9	20,3
Bez stałego dochodu	13,9	15,1	14,0	15,7	19,1
Funkcjonariusze państwowi (urzędnicy i in.)	46,8	43,2	41,5	39,7	39,4
Rolnicy	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5
Studenci	2,7	4,0	4,2	2,0	3,6
Przedsiębiorcy	7,1	5,8	8,3	8,0	6,3

Źródło: „Преступность и правонарушения”, Москва 2002, s. 118, 172

i „Преступность и правонарушения”, Москва 2005, s. 121,123,158.

Korupcja w Rosji ma szczególny charakter – działalności zorganizowanej i skoordynowanej w ramach sieci powiązań (wzajemności i zawisłości) pomiędzy urzędnikami i funkcjonariuszami państwowymi na wszystkich poziomach władzy, politykami, przedstawicielami biznesu, finansistami, przestępczością zorganizowaną. Struktura sieci powiązań korupcyjnych, według wspomnianego już Gilinskiego, wygląda następująco:

- grupy urzędników państwowych (*чиновников*), zabezpieczających „odpowiednie” rozwiązania legislacyjne,
- struktury komercyjne i finansowe realizujące dochodowe ulgi, korzyści i dochody,
- osłona (*крыша*) ze strony przedstawicieli służb siłowych (FSB, MWD, prokuratura, policja skarbową i innych *силовиков*)¹⁹.

Wszystkie rosyjskie ministerstwa dotknięte są korupcją, mocno dotyczy ona sądów, w których za odpowiednią łapówkę można uzyskać dowolne rozstrzygnięcie lub wstrzymanie się od niego, a szczególnie sądów arbitrażowych. Sieci korupcyjne tworzą się także wokół zagranicznej, prywatnej pomocy finansowej i materialnej, inwestycji budowlanych i restauracji budynków, przemysłu zbrojeniowego, energetycznego, transportu, gospodarki leśnej, rybołówstwa i wielu innych sektorów gospodarki, zwłaszcza monopoli²⁰. Mechanizmy i powiązania korupcyjne świetnie opisywali nieżyjący już dziennikarze rosyjscy Anna Politkowska i Paul Klebnikov²¹.

¹⁹ Я. Гилинский, *Девиянтология. Социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других отклонений*, Санкт Петербург 2007, s. 278-279.

²⁰ Niekontrolowany wyrąb lasów i eksploatacja surowców naturalnych (rybołówstwo i inne) stwarza realne zagrożenia ekologiczne.

²¹ P. Klebnikov, *Ojciec chrzestny Kremla. Rosja w dobie gangsterskiego kapitalizmu*, SCHOLAR, Warszawa 2010; A. Politkowska, *Rosja Putina (Putin's Russia)*, tłum. z angielskiego: T. Korecki, Studio Emka, Warszawa 2005; teŝe, *Druga wojna czeczeńska (Вторая чеченская)*, tłum. z rosyjskiego: I. Lewandowska, Znak, Kraków 2006; teŝe, *Udręczona Rosja. Dziennik buntu (A Russian Diary)*, tłum. z angielskiego: A. Michalska, Noir sur Blanc, Warszawa 2007.

W Rosji rośnie także tolerancja wobec korupcji, staje się ona zjawiskiem zwyczajnym i powszednim. W 2001 r. redakcja gazety „Экономика и жизнь” przeprowadziła ankietę, w której zapytała respondentów, przedstawicieli biznesu i funkcjonariuszy państwowych, w jakich okolicznościach dawali lub daliby łapówkę. Wyniki przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 2. Gotowość do załatwienia określonej sprawy za pomocą łapówki wśród przedsiębiorców i funkcjonariuszy państwowych w %

Opis przypadku	Przedsiębiorcy	Funkcjonariusze państwowi
Otrzymanie pracy	63	40
Przyjęcie dziecka do szkoły	58	50
Przyjęcie na studia	85	73
Przyjęcie do szpitala	82	75
Odroczenie służby wojskowej/stwierdzenie niezdolności do służby wojskowej	100 (!)	70
Otrzymanie mieszkania lub miejsca w lokalu służbowym	58	59
Zameldowanie lub rejestracja firmy	88	46
Otrzymanie prawa jazdy, rejestracja samochodu	81	66
Uniknięcie mandatu za wykroczenie drogowe lub uniknięcie odebrania prawa jazdy	100	87
W przypadku do pociągnięcia do głównej odpowiedzialności	100	100
Przy składaniu deklaracji podatkowej	70	44

Źródło: М. Алексеев, *Имя им – легион...*, „Экономика и жизнь”, 2001, nr 37, s. 2-3.

Wśród przyczyn korupcji w Rosji, a zwłaszcza jej rozmiarów, można wyróżnić: dawną rosyjską tradycję²² i bliższą, radziecką w postaci skorumpowanej nomenklatury i jej ciągle dużego znaczenia we współczesnej Rosji (stała się podstawą procesów prywatyzacyjnych i transformacyjnych), skalę i charakter przestępczości zorganizowanej oraz kulturę polityczną, demoralizację elit politycznych w tym zakresie, a także, choć jest to kwestia drugorzędna – bardzo niskie zarobki w sektorze budżetowym (i nie tylko) w Rosji²³.

Drugą grupą przyczyn korupcji są problemy gospodarcze, spośród których należy wyróżnić takie zagadnienia jak: profil rosyjskiej gospodarki (surowcowej, słabo uprzemysłowanej), problemy z prywatyzacją oraz kapitał ludzki.²⁴ Nawiązując do przywołanej już

²² W języku rosyjskim funkcjonuje wiele przysłów i powiedzonek nt. korupcji, np.: *Nie smarujesz, nie jedziesz, Ty mnie – ja tobie, Ręce po to są, by brać i in.*

²³ Я. Гилинский, *op. cit.*, s. 281.

²⁴ Terytorium Rosji to 17 075 260 km². Średnie temperatury stycznia, w różnych regionach, oscylują od 0 do -50° C, lipca od 1 do 25° C. Wieczna zmarzlina (określi Syberii i Dalekiego Wschodu) zajmuje 65% terytorium Rosji. Powyżej 70% rosyjskiego terytorium to strefa ryzykownego rolnictwa. Rolniczy sezon na największej części terytorium Rosji trwa 2-3 miesiące, gdy w Europie albo USA – 8-9 miesięcy. Średnioroczna urodzajność zbóż w Rosji (na nie czarnoziemach) wynosi około 17 kwintali, w Niemczech, Francji i Wielkiej Brytanii (na nie czarnoziemach) – 70 kwintali z hektara, w Szwecji – 60, w Irlandii – 85, na Ukrainie (na czarnoziemach) – 24. Do 75% potrzeb żywnościowych Rosji zabezpiecza import. Stąd też dwa widma

w tym artykule formuły R. S. Cline`a należy zauważyć w tym miejscu, że badacze amerykańscy obliczając potencjał ekonomiczny, nie uwzględniają takich czynników jak posiadanie złóż surowców i wielkość ich wydobycia oraz dostępu do surowców i zapewnienia ich dostaw. Głównym tego powodem jest dość oczywisty fakt, że kraje surowcowe są z reguły słabiej rozwinięte, co powoduje konieczność wyprzedazy posiadanych bogactw. Eksporterowi zawsze zależy na napływie środków niezbędnych do funkcjonowania państwa, podczas gdy importer zawsze znajdzie inne źródła dostaw, co najwyżej po wyższej cenie²⁵. W najwyższym stopniu dotyczy to dzisiejszej Rosji – wzrost cen ropy w przeszłości pomógł Rosji realizować jej imperialne ambicje²⁶, ale nie uchronił państwa przed kryzysem i zapóźnieniem cywilizacyjnym, z którym ma dziś problem. Zasadniczym zadaniem pozostaje wykorzystanie środków uzyskanych ze sprzedaży surowców dla reform gospodarczych i społecznych, a zwłaszcza inwestycji, które pozwoliłyby uzyskać Rosji stabilizację w dłuższej perspektywie czasowej. Obecnie spadek cen ropy poniżej 120 \$ za baryłkę oznacza dla Rosji poważne zagrożenie dla funkcjonowania państwa. Udział wysoko przetworzonych produktów w całości eksportu Rosji wynosi zaledwie 12%, z czego zaledwie 1% to tzw. wysoka technologia²⁷.

Spśród wyzwań gospodarczych do najistotniejszych należy zaliczyć problem prywatyzacji. Założenia rosyjskiego programu prywatyzacji cechowały się spójnością wewnętrzną i logiką, jednak proces prywatyzacji nie przebiegał zgodnie z tymi założeniami. Decydującą rolę odegrał nie, jak zakładano, akcjonariat pracowniczy, ale stara nomenklatura, często powiązana z grupami przestępczymi. W rezultacie tak istotny aspekt transformacji systemowej, jak prywatyzacja, nie doprowadził do wyłonienia się klarownych form własności prywatnej, lecz do niejasnych powiązań własności i władzy politycznej. Powstałe oligarchie finansowo-przemysłowe poważnie wypaczyły jeden z fundamentów gospodarki rynkowej. Za sztandarowy przykład może tutaj posłużyć GAZPROM. Znamienne, że system stosunków oligarchicznych objął tylko bardzo dochodowe sektory gospodarki rosyjskiej, konkurencyjne na rynkach międzynarodowych – kompleks wojskowo-przemysłowy, eksport broni i surowców energetycznych. Konsekwencją takiego stanu rzeczy było utrwalenie surowcowej roli Rosji na arenie międzynarodowej, ponieważ marginalizacji uległy inne formy własności i sektory gospodarki, a także mechanizmy rynkowe. Transformacja w Rosji to także próba włączenia się do światowego nurtu gospodarczego. Jej pozycja w światowej wymianie handlowej nie jest zadowalająca głównie z powodu przestarzałej struktury towarowej – podstawowa oferta eksportowa to przede wszystkim surowce i paliwa – ropa

---

– śmierci głodowej i zamarznięcia, głęboko zakorzenione w rosyjskiej wyobraźni, są w stanie zmotywować ludność do wystąpienia przeciwko władzy. Chleba i ogrzewania w Rosji zabraknąć nie może. Zob. P. Klebnikov, *op. cit.*, s. 82.

²⁵ L. Moczulski, *op. cit.*, s. 578.

²⁶ Po czterokrotnym wzroście cen ropy po wojnie Jom Kipur Związek Radziecki stał się głównym beneficjentem korzyści wynikających z tej sytuacji. Radziecka produkcja ropy naftowej wzrosła z 8 mln baryłek dziennie w 1973 r. do 11 mln baryłek dziennie w 1980 r., czyniąc Związek Radziecki liderem światowego rynku ropy. W latach 70. XX w. roczne przychody ze sprzedaży ropy naftowej i gazu ziemnego wzrosły o 2250% i osiągnęły poziom 20 mld dolarów. Raptowny wzrost finansowej nadwyżki pozwolił Kremlowi regulować koszty imperialnej ekspansji w Afryce. V. Zubok, *Nieudane imperium. Związek Radziecki okresu zimnej wojny, od Stalina do Gorbaczowa*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 239.

²⁷ *Россия в глобализирующемся мире. Мировоззренческие и социокультурные аспекты*, ред. В.С. Стёпин, Москва, 2007, s. 186.

naftowa, gaz ziemny, węgiel kamienny oraz metale nieszlachetne i wyroby pochodne. Istotną pozycję stanowią wyroby przemysłu chemicznego oraz środki transportu. W imporcie natomiast dominują maszyny i urządzenia, a także żywność, napoje, wyroby przemysłu farmaceutycznego. Priorytetem pozostaje przyciągnięcie inwestycji zagranicznych, najnowszych technologii eksploatacji, transportu i przeróbki ropy naftowej, pozwalających zwiększyć wydobywanie i zmieniać strukturę handlu zagranicznego.

W zakresie problemów politycznych wyróżnić można stosunkowo duży zakres funkcji państwa rosyjskiego przy niskiej sile, czyli zdolności do planowania i realizowania polityki oraz egzekwowania prawa w sposób jasny i dla wszystkich zrozumiały, obecnie coraz częściej nazywanej potencjałem instytucji państwowych, który jest istotny z punktu widzenia rozwoju gospodarczego państwa. Rodzi to konsekwencje w postaci rent-seeking, czyli wykorzystywania sektora publicznego dla alokacji prawa własności, która służy interesom wąskich grup, rodzin czy klanów, oraz sprzyja korupcji na wszystkich szczeblach administracji państwowej. Przeprowadzenie prywatyzacji wymaga znacznego potencjału instytucjonalnego i rządów prawa, czyli tego, czego w Rosji dramatycznie brakuje.

Kwestie społeczne obejmują problemy z zakresu demografii (w tym wewnętrznej i zewnętrznej migracji), ubóstwa, bezdomności, wykluczenia społecznego, patologii (alkoholizm, narkomania, przestępczość itp.) oraz separatyzmu. Większość ludności Rosji skupiona jest w trójkącie, którego szczytami są Sankt Petersburg na północy, Noworosyjsk na południu i Irkuck na wschodzie. Na Syberii, której powierzchnia to prawie 3/4 terytorium Rosji, zamieszkuje mniej niż czwarta część ludności, głównie wzdłuż Kolei Transsyberyjskiej przy której położone są jej największe miasta – Nowosybirsk, Omsk, Krasnojarsk, Irkuck. Na Uralu ludność skoncentrowana jest między miastami Dolny Tagił i Magnitogorsk. Ogólna liczebność ludności Rosji, według ostatnich informacji, wynosi, w przybliżeniu, 132 000 000 ludzi. Z tej liczby 81% (106 920 000) zamieszkuje w miastach i osiedlach miejskiego typu, przy czym w Moskwie 12 769 000, w obwodzie moskiewskim 7 980 000, w Sankt Petersburgu 6 897 000, w obwodzie leningradzkim 3 350 000 (razem z meldunkami czasowymi i pozwoleniami na pracę dla cudzoziemców). Z ogólnej liczebności ludności 58% to ludzie w wieku emerytalnym i przedemerytalnym (76 560 000)²⁸.

Trudna sytuacja socjalna jest jedną z przyczyn spadku wskaźników demograficznych w Rosji – średnia rosyjska płaca wynosi 6593 rubli miesięcznie. Liczba rosyjskich obywateli z dochodami poniżej tego poziomu wynosi 43 100 000 (albo 33% ludności). Minimalna płaca najemnego pracownika w Rosji od 1 stycznia 2009 r. wynosi 4330 rubli miesięcznie albo mniej więcej 96 €. Dla porównania w Luksemburgu 1642 €, w Irlandii – 1462 €, w Belgii – 1387 €, w Rumunii – 153 €, w Bułgarii – 123 €, w USA – \$7,25 na godzinę. Konsumpcyjny koszt w Rosji składa się z 407 produktów i usług, w Anglii – z 650.

Wartość minimalnego zestawu produktów średnio w Rosji wynosi 2270,6 rubli miesięcznie.

Średnia emerytura w Rosji to 3300 rubli²⁹.

Do spadku liczby ludności w Rosji przyczyniają się także rosnąca śmiertelność oraz spadek liczby urodzeń i migracje zewnętrzne: od 1989 r. spadek liczby ludności wyniósł

²⁸ Я. Гилинский, Я. Костюковский, *Население России. Статистика, факты, комментарии, прогнозы*, maszynopis w posiadaniu autorki.

²⁹ *Ibidem*.

oficjalnie około 3,7%, co w porównaniu z niektórymi byłymi republikami radzieckimi – Armenią (15%), Gruzją (14%) czy Ukrainą (10%), w tym samym okresie, jest spadkiem nieznacznym³⁰. W Rosji szczególnie niepokoi wysoka śmiertelność mężczyzn w wieku produkcyjnym, spowodowana skutkiem stylu życia w Rosji – alkoholizmem lub/i innymi namiętnościami (zwłaszcza narkomania – najbardziej popularnym narkotykiem w Rosji jest heroína) i ich konsekwencjami – wypadkami, przemocą, utratą zdrowia (liczbę takich „dodatkowych śmierci” szacuje się, w zależności od przyjętych kryteriów, na od 400 do 700 tys. rocznie), średnia długość życia rosyjskiego mężczyzny wynosi 59 lat (kobiety 72), czyli tyle, co w Pakistanie. Spada także wskaźnik urodzeń – w latach 1986–1987 średnio na jedną kobietę wynosił on 2,2, w 2005 r. już tylko 1,3. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w ogólnie złej sytuacji socjalnej rodzin w Rosji, i choć za prezydentury W. Putina podjęto szereg działań mających zachęcić kobiety do posiadania drugiego dziecka, to spadek liczby populacji Rosji jest nieuchronny – według prognoz Federalnego Urzędu Statystycznego w Rosji spadek populacji wyniesie w latach 2005–2025 około 6%, natomiast według prognoz ONZ, czy Banku Światowego, spadek ten może wynieść nawet 20%. ONZ alarmuje także o zagrożeniu epidemią HIV/AIDS. Do 2015 r. zgony z powodu AIDS mogą stanowić 10% wszystkich zgonów w Rosji. Rosną wskaźniki zachorowalności na gruźlicę i inne choroby zakaźne.

W związku z sytuacją demograficzną do priorytetów w zakresie polityki migracyjnej zaliczono zachęcenie do powrotu do Rosji jak największej liczby etnicznych Rosjan zamieszkujących poza granicami kraju, głównie tych wysoko wykwalifikowanych. Kapitał ludzki stał się bowiem obecnie podstawowym zasobem gospodarczym państw, jest on konieczny do budowania nowoczesnej, opartej na wiedzy gospodarki. Zagadnienie migracji związane jest bezpośrednio z problemem bezpieczeństwa wewnętrznego, tym bardziej że według ekspertów brak realnej możliwości kontroli przez struktury władzy państwowej całych regionów umożliwia swobodne przemieszczanie się i działalność różnych, potencjalnie niebezpiecznych grup³¹. W wyniku napływu do Rosji dużej liczby emigrantów rosła napięta na tle etnicznym. Szacuje się, że liczba nielegalnych emigrantów „ekonomicznych” z Armenii, Gruzji, Kirgistanu, Tadżykistanu, Ukrainy, Uzbekistanu i innych krajów wynosi około 10 mln osób, a około 400 tys. osób rocznie wybiera Rosję jako kraj docelowy emigracji³². Rośnie także liczba populacji muzułmańskiej. Szacuje się, że w ostatnich piętnastu latach liczba muzułmanów w Rosji zwiększyła się o 40% i wynosi ponad 23 000 000 osób. Na znaczeniu zyskują radykalne ugrupowania islamskie, poza Czeczenią także w dość umiarkowanym Tatarstanie i Baszkirii, a także w republikach: Karaczajsko-Czerkieskiej i Kabardyjsko-Bałkarskiej. Sprzyja temu przede wszystkim bieda i brak perspektyw na poprawę sytuacji gospodarczej. Jedną z konsekwencji migracji jest więc wzrost

³⁰ O. Olikier, K. Crane, L.H. Schwartz, Yusupov C., *op. cit.*

³¹ В.Н.Пластун., *Эволюция деятельности экстремистских организаций в странах востока*, Новосибирск 2002, s. 564-567.

³² Według danych czasopisma „РБК” (№ 11, 2007 КЮ.) tylko w Moskwie realnie zamieszkuje ponad 12 mln ludzi. W tej grupie Rosjanie znajdują się w mniejszości (3.720.000), gdyż narodowy i etniczny skład mieszkańców Moskwy przedstawia się następująco: Rosjanie – 31%, Azerbejdżanie – 14%, Tatarzy, Baszkirzy, Czuczaszcz – 10%, Ukraińcy – 9%, Koreańscy, Chińczycy, Wietnamczycy 6%, Tadżycy, Uzbeki, Kazachowie, Kirgizi 5%, Czeczeńcy, Dagestańscy, Ingusze – 4%, Ormianie – 4%, Białorusini – 3%, Gruzini – 3%, Mołdawianie – 3%, Cyganie – 2%, Żydzi – 1%, inne narodowości – 5%.

skali przestępczości, pospolitej i zorganizowanej³³. Jeszcze inną sprawą pozostają problemy systemu penitencjarnego Rosji – w wielu więzieniach cele są tak przepełnione, że więźniowie śpią „na zmiany” – po dwóch, trzech osadzonych na jedno łóżko. W połowie 2007 r. ich liczba wynosiła niemal 900 tys. osób, 40 tys. z nich choruje na aktywną, zaraźliwą formę gruźlicy.

Kluczowym dla bezpieczeństwa wewnętrznego pozostają regiony WNP i Azji Środkowej, która stanowi swoiste zaplecze dla ekstremistów działających między innymi w Tadżykistanie i na Kaukazie. Z działalnością ekstremistyczną związana jest coraz mocniej międzynarodowa przestępczość zorganizowana – przede wszystkim narkobiznes, którego przemysł zarówno przez terytoria byłych republik radzieckich, jak i samej Federacji Rosyjskiej, jest poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego Rosji, a także handel bronią, ludźmi (w tym dziećmi) i organami ludzkimi³⁴. Przestępczość zorganizowana w Rosji (i byłych republikach ZSRR) reprezentuje najbardziej rozwiniętą formę przestępczości. Podstawą jej istnienia jest występowanie grup przestępczych o różnym stopniu zorganizowania, systematycznie zajmujących się nielegalną działalnością. Można ją opisać jako „wielki biznes”, który dąży do maksymalizacji zysków i uzyskania monopolu na określonym rynku. Ponadto charakteryzuje się nawiązywaniem bliskich związków o charakterze korupcyjnym z organami porządku publicznego i władzami państwowymi w celu stworzenia korzystnych i bezpiecznych warunków działalności przestępczej, oraz wysokim stopniem brutalizacji. W Rosji, w ostatnim czasie, prowadzono wiele badań kryminologicznych przestępczości zorganizowanej, które zaowocowały ogromem publikacji i opracowań tej tematyki (ich przytoczenie wykracza poza ramy niniejszego artykułu). Do czynników generujących powstanie przestępczości bądź jej sprzyjających, oprócz jej genezy w ZSRR, można zaliczyć problemy kształtowania się ustroju państwa oraz jego struktury władzy, dążenia imperialne oraz nieposzanowanie praw człowieka – a więc rozwój stosunków między władzą a społeczeństwem oraz ich związki z przestępczością i jej skutki³⁵.

Już w 1993 r. ówczesny prezydent FR Borys Jelcyn stwierdził, że dwie trzecie wszystkich prywatnych przedsiębiorstw w Rosji ma powiązania z przestępczością zorganizowaną. Rok później powtórzył mniej więcej to samo, nazywając Rosję supermocarstwem zbrodni. W 1994 r. na specjalnej konferencji NZ poświęconej międzynarodowym gangom stwierdzono, że w Rosji istnieje 5700 grup przestępczych, w których uczestniczy w sumie 3 miliony ludzi. Najbardziej przerażającą sprawą był jednak nie tyle gwałtowny wzrost przestępczości w Rosji, ile stopień zaangażowania grup przestępczych w rosyjską gospodarkę. Sprzyjały temu korupcja aparatu administracyjnego i uzależnienie powodzenia w biznesie

³³ W tym kontekście istotne znaczenie ma sam fakt funkcjonowania systemu penitencjarnego Rosji. W wielu więzieniach cele są tak przepełnione, że więźniowie śpią „na zmiany” – po dwóch, trzech osadzonych na jedno łóżko. Rosja zajmuje drugie miejsce na świecie (po USA) pod względem liczby osadzonych w więzieniach na 100 tys. mieszkańców oraz pierwsze miejsce na świecie pod względem osadzonych za morderstwa. Według ostatnich danych, pochodzących z połowy 2007 r., ich liczba wynosiła niemal 900 tys. osób, 40 tys. z nich choruje na aktywną, zaraźliwą formę gruźlicy. Szerzej zob.: Я. Гилинский, *Догоним и перегоним Америку?*, „Неволя”, 2007, nr 13, s. 26-30; Я. Гилинский, *Демография заключенности. Кризис наказания*, (maszynopis w posiadaniu autorki); Я. Гилинский, *Глобализация, девиантность, социальный контроль*, Санкт Петербург 2009, s. 184-191.

³⁴ Я. Гилинский, *Глобализация, девиантность, социальный контроль...*, s. 184-191.

³⁵ K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, s. 30-46.

od politycznych koneksji, drakoński system podatkowy i brak kontroli. Do najbardziej lukratywnych biznesów zalicza się w Rosji banki, firmy obracające towarami luksusowymi, a także rafinerie, huty aluminium, fabryki chemiczne, tartaki. Anatolij Czubajs w jednym z wywiadów na początku 1998 r. stwierdził wprost: *Nie mieliśmy wyboru między idealną transformacją od komunizmu do gospodarki rynkowej a przestępczą transformacją. Musieliśmy dokonać wyboru między przestępczą transformacją a wojną domową*³⁶.

W kontekście powyższych rozważań i problemów wewnętrznych, przed jakimi stoi Rosja, jej imperialne i mocarstwowe dążenia wydają się skazane na niepowodzenie. Przytoczyć można by tu także analogię imperialną Edwarda Gibbona, który twierdził, że *nie ma nic bardziej przeciwnego naturze jak usiłowanie wymuszenia i utrzymania posłuszeństwa odległych prowincji*. Tendencje autodestrukcyjne za charakterystyczne dla klasycznego imperializmu uznał także George F. Kennan.

Rosja stoi przed koniecznością modernizacji jako warunku swego dalszego rozwoju. Biorąc pod uwagę determinację, z jaką kraj ów dąży do utrzymania zdobytej w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. pozycji, można wskazać na potrzebę opracowania problemów wewnętrznych Rosji jako studium do badań nad problemem potencjału i strategii FR w kontekście jej stosunków z Zachodem, w tym z UE – Partnerstwa dla modernizacji i strategii pozytywnego warunkowania.

Russian internal security and the assumptions of the main contemporary security theories

Summary

The article presents political and military factors of Polish involvement in external missions. The writer states that, due to the changing situation in the area of international safety, the principal form of military activity of the Polish Armed Forces in future will be 'armed interventions' conducted outside the territory of the country and within the operations of crisis reaction of NATO, the UE or a coalition of states appointed especially for that purpose. The thesis presented in Polish strategic documents – of a low probability of threatening the country with a military aggression imposes a total redefinition of tasks faced by the armed forces. In accordance therewith, they will include the participation in international operations, mainly performed in other than mentioned areas, such as: crisis response, anti-terror operations, stabilisation operations, security and protection of mining infrastructure and the channels of transmitting energy resources. The assumed goal of these actions is, first of all, to complete the undertaken diplomatic and economic actions carried out in order to prevent and overcome conflicts. Simultaneously the extent of the involvement and the form of acting of particular contingents will be chiefly impacted by the actions from the CIMIC field, targeted for the achievement of not only military goals, but also of the social and economic ones.

³⁶ Cyt. za: P. Klebnikov, *op. cit.*, s. 55.